

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranee
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 34, 2024, 1

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 34, 2024, 1

ISSN 1408-5348
e-ISSN 2591-1775

UDK 009

Letnik 34, leto 2024, številka 1

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Gorazd Bajc, Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Aleksandr Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Urška Lampe, Avgust Lešnik, John Jeffries Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Andrej Rahten, Žiga Oman, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjevič, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Boštjan Udovič, Žiga Oman, Veronika Kos

Prevajalka/Traduttrice/Translator:

Petra Berlot (it.)

Oblikovalec/Progetto grafico/

Graphic design:

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*®

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** https://zdjp.si

Redakcija te številke je bila zaključena 31. 03. 2024.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS)

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base* / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); Directory of Open Access Journals (DOAJ).

To delo je objavljeno pod licenco / *Quest'opera è distribuita con Licenza* / *This work is licensed under a* Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: https://zdjp.si/it/.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website https://zdjp.si/en/.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Karmen Šterk: Gossiping Going South:
Anthropological Insights into Gossip
on a Dalmatian Island 1
Il pettegolezzo che va a sud:
Approfondimenti antropologici
sul gossip in un'isola dalmata
Senčna stran govoric:
antropološka perspektiva
opravljanja na dalmatinskem
otoku

**Simona Kukovič, Paul James Pope,
Hope Dewell-Gentry & Miro Haček:**
Exploring the Demographics of
Conspiratorial Beliefs About Covid-19
in the United States and European Union:
A Case Approach 17
Esplorare i dati demografici delle
credenze cospiratorie sul covid-19
negli Stati uniti e nell'Unione europea:
Un approccio a casi specifici
Raziskovanje demografije zarotniških
prepričanj o covid-19 v Združenih državah
Amerike in Evropski uniji: študiji primerov

Nika Ferbežar & Alja Kopinič:
Za trans otroke gre: integrativni pregled
literature o izkušnjah trans mladih
z vzgojno-izobraževalnim sistemom 29
Alunni e alunne transgender:
revisione integrativa della letteratura
sulle esperienze dei giovani transgender
nel sistema educativo
Transgender Students: An Integrative
Review of the Literature on
Trans Youth's Experiences With the
Educational System

Otto Gerdina & Slavko Kurdija:
Ageism in Slovenia:
Assessing Differences
between 2008 and 2022 45
L'ageismo in Slovenia:
Valutazione delle differenze
tra il 2008 e il 2022
Starizem v Sloveniji:
ocenjevanje razlik med
letoma 2008 in 2022

Marko Savić & Todor Lakić:
Rethinking Debt-Trap
Diplomacy: A Case Study of
Montenegro's Debt
to China 59
Ripensare la diplomazia
della trappola del debito:
Uno studio di caso sul debito
del Montenegro nei confronti della Cina
Ponovni razmislek diplomacije
dolžniške pasti: študija primera
dolga Črne gore do Kitajske

Andrej Lovšin:
Vključevanje Slovenije
v zvezo Nato: prispevek
obrambnega in zunanjega
ministrstva 75
Adesione della Slovenia
alla NATO: Contributo
del Ministero della difesa
e degli affari esteri
Slovenia Joining Nato:
Contribution of the Ministry
of Defense and Foreign
Affairs

Dijana Vučković & Marjan Premović:

<i>Understanding the Meaning of Traditional Fairy Tales in Contemporary Educational Context – Teaching for Critical Thinking</i>	95
<i>Comprendere il significato delle fiabe tradizionali nel contesto educativo contemporaneo – insegnamento per il pensiero critico Razumeti pomen ljudskih pravljic v kontekstu sodobnega učenja – učiti za kritično razmišljanje</i>	

Alen Žunić: Hotelsko-turistička

<i>arhitektura Aleksandra Dragomanovića na Jadranu i refleksije nizozemske projektantske škole u Hrvatskoj</i>	111
<i>The Hotel and Tourism Architecture of Aleksandar Dragomanović on the Adriatic and Reflections of the Dutch School of Architecture in Croatia Hotelska in turistična arhitektura Aleksandra Dragomanovića na Jadranu in refleksije Nizozemske oblikovne škole na Hrvaškom</i>	
<i>Kazalo k slikam na ovitku</i>	133
<i>Indice delle foto di copertina</i>	133
<i>Index to images on the cover</i>	133

received: 2023-07-21

DOI 10.19233/ASHS.2024.03

ZA TRANS OTROKE GRE: INTEGRATIVNI PREGLED LITERATURE O IZKUŠNJAH TRANS MLADIH Z VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNIM SISTEMOM

Nika FERBEŽAR

Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta, Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: nika.ferbezar@pef.upr.si

Alja KOPINIČ

Zdravstveni dom Sevnica, Trg svobode 14, 8290 Sevnica, Slovenija
e-mail: alja.kopinic@zd-sevnica.si

IZVLEČEK

Namen prispevka je s pregledom literature predstaviti posebnosti vzgojno-izobraževalnih izkušenj transspolnih učenčev in s tem opozoriti na tematike, ki so bile v preteklosti spregledane. Opravljen je bil sistematičen integrativni pregled literature. V končno analizo je bilo vključenih 29 znanstvenih besedil, ki so bila analizirana s kvalitativno tematsko analizo. Prepoznane so bile štiri kategorije, in sicer so to (i) nepravilnosti in sovražnosti, (ii) cishnormativnost šolskega sistema, (iii) posledice transfobije in strategije za navigiranje skozi cishnormativen šolski prostor ter (iv) varovalni dejavniki in vizija za prihodnost. V izsledkih so izpostavljeni pozitivni in negativni vidiki izkušenj transspolnih oseb v vzgojno-izobraževalnem sistemu ter posledice teh izkušenj.

Ključne besede: transspolnost, otroci, mladostniki, izobraževanje, integrativni pregled literature

ALUNNI E ALUNNE TRANSGENDER: REVISIONE INTEGRATIVA DELLA LETTERATURA SULLE ESPERIENZE DEI GIOVANI TRANSGENDER NEL SISTEMA EDUCATIVO

SINTESI

L'obiettivo dell'articolo è presentare le specificità delle esperienze educative degli alunni e delle alunne transgender attraverso una revisione della letteratura, grazie alla quale possono essere individuate alcune questioni che in passato sono state trascurate. In un primo momento abbiamo effettuato una revisione sistematica integrativa della letteratura, mentre per l'analisi finale ci siamo concentrati su 29 testi che abbiamo valutato utilizzando un'analisi tematica qualitativa. In seguito abbiamo identificato quattro categorie principali che contengono i punti essenziali delle esperienze delle persone transgender nel sistema educativo, ovvero (i) disuguaglianze e ostilità, (ii) cishnormatività del sistema scolastico, (iii) conseguenze della transfobia e strategie di gestione dello spazio scolastico, e (iv) fattori protettivi e visione per il futuro. I risultati evidenziano gli aspetti positivi e quelli negativi delle esperienze delle persone transgender nel sistema educativo e le conseguenze di tali esperienze.

Parole chiave: transgender, bambini, adolescenti, educazione, revisione integrativa della letteratura

UVOD¹

Transspolne osebe sodijo med zgodovinsko marginalizirane družbene skupine, ki jih tudi v trenutni družbeni klimi umeščamo med skupine z ranljivimi življenjskimi konteksti (Carlozzi & Choate, 2019). Še vedno so namreč zaznavni nasprotujoči si trendi, kjer pogosto uspešne pobude za legalizacijo trans pravic (Taylor et al., 2018), spremlja izrazito nasprotovanje tem spremembam (Mezey, 2019). V preteklosti so bili pojavi transspolnosti dolgo obravnavani kot kriminalna in »nenaravna« dejanja (Stryker & Whittle, 2006), kasneje pa patologizirani kot duševne motnje (Langer & Martin, 2004). Šele nedavno je mogoče zaslediti preobrat, v katerem medicina transspolnost vedno manj pogosto obravnava kot duševno motnjo (medicinski model), temveč kot legitimno spolno identiteto (model človekovih pravic). Posebno pomemben mejnik predstavljajo spremembe v Mednarodni klasifikaciji bolezni 11, ki jih je uvedla Svetovna zdravstvena organizacija leta 2019 (Suess Schwend, 2020). V posodobljeni verziji klasifikacije so bile diagnostične kode vezane na transspolnost prestavljene iz poglavja o duševnih in vedenjskih motnjah v poglavje o spolni nekongruentnosti. To je sicer pomemben korak v smeri depatologizacije (Koletnik, 2022; Suess Schwend, 2020), ki pa se v praksi ponekod, vključno s Slovenijo, še ne udejanja (Koletnik, 2022). Sodobne mednarodne raziskave, ki jih je v tujini kar nekaj, kažejo, da se transspolne osebe soočajo s številnimi ovirami, kot so na primer nasilje in diskriminacija (Grant et al., 2011), brezdomstvo (Ritosa et al., 2021) in povišano tveganje za težave z duševnim (Mezzalana et al., 2022) ter telesnim zdravjem (Diamond et al., 2021; Diamond & Alley, 2022). Omenjene_i avtorice_ji možne vzroke vidijo predvsem v družbi, ki je za transspolne osebe pogosto ne-varna, jih ne vključuje, zavrača, disciplinira ali sili k življenju v skladu s pripisanim spolom. V Sloveniji raziskovanje transspolnosti nima dolge tradicije, po naših informacijah in pregledu literature, obstaja le malo raziskav, ki bi se ukvarjale specifično s populacijo transspolnih oseb. To področje je v okviru nebinarnosti raziskovala Perger (2020; 2023a; 2023b). Širše, v okviru transspolnosti pa Koletnik (2019), ki je raziskoval vsakdanje življenje transspolnih oseb. Ugotovitve iz slednje študije kažejo, da se transspolne osebe v različnih kontekstih ne počutijo dovolj varne za razkritje. Med okolščine z visoko stopnjo nerazkritosti denimo sodijo javni prostori in odnosi z učiteljicami. Ob razkritju svoje spolne identitete

nekatero osebo poročajo o negativnih posledicah, kot so npr. izguba prijateljstva in finančne podpore staršev ter zavrnitve s strani staršev. Poleg tega velik delež oseb (41 %) poroča, da je že doživelo nasilje, diskriminacijo oz. neenako obravnavo na podlagi spolne identitete oz. izraza (Koletnik, 2019). V pričujočem besedilu nas zanimajo izkušnje transspolnih oseb, vezane na vzgojno-izobraževalni sistem. Kot kažejo rezultati našega pregleda literature, je bilo področje izobraževanja v navezavi na izkušnje transspolnih oseb v tujini že razmeroma dobro raziskano. V Sloveniji pa so bile vzgojno-izobraževalne izkušnje trans oseb izven študij o vsakdanjem življenju raziskane le v sklopu LGBT+ tematik (Sešek & Margon, 2021; Ferbežar et al., 2021; Ferbežar & Gavriloski, 2023; Ferbežar & Gavriloski, 2023a; 2023b). Namen tega prispevka je s pregledom literature predstaviti posebnosti vzgojno-izobraževalnih izkušenj transspolnih učenk_cev in s tem opozoriti na tematike, ki so bile v preteklosti spregledane. V besedilu odgovarjamo na naslednja raziskovalna vprašanja: R1: Kateri so negativni vidiki vzgojno-izobraževalnih izkušenj transspolnih oseb glede na obstoječe raziskave? R2: Kateri so pozitivni vidiki vzgojno-izobraževalnih izkušenj transspolnih oseb glede na obstoječe raziskave? R3: Katere posledice vzgojno-izobraževalnih izkušenj transspolnih oseb beležijo obstoječe raziskave?

V Tabeli 1 predstavljamo razlage osnovnih pojmov, ki predstavljajo sintezo različnih virov (Brill & Pepper, 2022; Carlozzi & Choate, 2019; Grm & Mrakovčić, 2019; Janssen & Leibowitz, 2018; Mallon, 2018; McNabb, 2020; Shelton & Mallon, 2022; Sullivan & Urraro, 2019).

METODA

Opravile_i smo sistematiziran integrativni pregled literature. Metoda integrativnega pregleda literature je bila izbrana, saj vključuje različne vrste literature (teoretični prispevki in gradiva, ki temeljijo na kvalitativni ali kvantitativni metodologiji) in s tem omogoča celostni pregled določene tematike (Torraco, 2016). Sistematizirale_i smo po načelih The PRISMA 2020 statement (Page et al., 2021).

V obdobju od februarja do aprila 2023 so bile pregledane naslednje podatkovne baze: Web of Science, Scopus in COBISS+. Z iskalno strategijo smo po nastavitvi filtrov v skladu z našimi kriteriji za vključitev oz. izključitev identificirale_i 225 kosov literature. Po izločitvi podvojenih rezultatov (69) smo 156 kosov literature pregledale_i s tristo-penjsko presozo (Ferbežar & Štemberger, 2023).

¹ Članek je nastal v okviru programa »Vseživljenjsko učenje za trajnostno družbo prihodnosti« (ARIS P5-0444), ki ga finančno podpira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Tabela 1: Razlage osnovnih pojmov.

Izraz	Razlaga
Transspolna (trans) identiteta	Spol, kot ga doživlja oseba sama, ni v skladu s spolom, ki ji je bil pripisan ob rojstvu.
Cisspolna (cis) identiteta	Spol, kot ga doživlja oseba sama, je v skladu s spolom, ki ji je bil pripisan ob rojstvu.
Cisnormativnost	Družbena predpostavka, ki na osnovi predvidevanja, da so vse osebe cisspolne in prepričanja o naravnosti oz. večvrednosti cisspolnih oseb, privilegira cis-osebe.
Trans ženska	Oseba, ki ji je bil ob rojstvu pripisan moški spol, vendar se sama identificira kot ženska.
Trans moški	Oseba, ki ji je bil ob rojstvu pripisan ženski spol, vendar se sama identificira kot moški.
Nebinarna oseba	Oseba, ki svoj spol doživlja izven binarnih pozicij ženska-moški.
Transfobija	Sovražna, nestrpna ali nasilna vedenja oz. stališča do transspolnih oseb.
Spolni izraz	Način vidnega izražanja spola osebe (npr. način hoje, obarvanost nohtov, oblačila itn.).
Spolna disforija	Občutek nelagodja, ki se pri osebi razvije kot posledica neskladja med notranjim doživljanjem spola in zunanjimi pričakovanji okolice glede spola, spolnih vlog, spolnega izraza, vedenja itn.
Tranzicija ali potrditev spola	Proces spreminjanja telesnih, socialnih in pravnih karakteristik v smeri osebi lastnega spola. Tranzicija je lahko medicinska (npr. hormonska terapija, kirurški posegi) ali družbena (lahko npr. menjava osebnih zaimkov in imena, sprememba oblek, dokumentov).

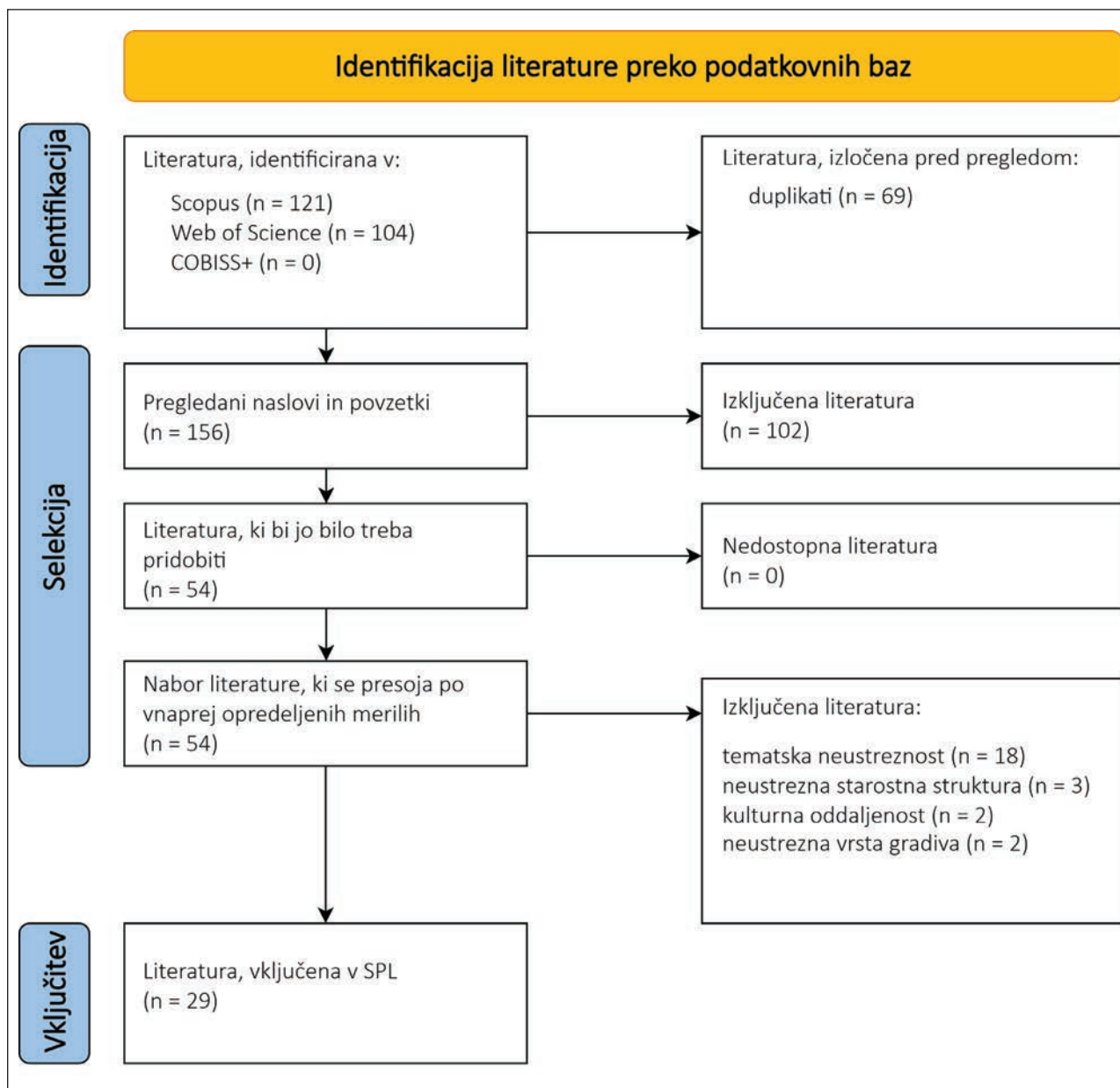
Tabela 2: Iskalne strategije v podatkovnih bazah Scopus, Web of Science in COBISS+.

Web of Science	Scopus	COBISS+
Topic: Education OR school? AND Title: transgender or non-binary or genderfluid or "trans child*" or "trans youth*" or "gender minority" or "gender diverse" or "gender queer" or "trans girl?" or "trans women" or "trans boy?" or "trans men"	Article title: Education OR school? AND Article title: transgender or non-binary or genderfluid or "trans child*" or "trans youth*" or "gender minority" or "gender diverse" or "gender queer" or "trans girl?" or "trans women" or "trans boy?" or "trans men"	Ključne besede: izobraževanje, edukacija, šola, vzgojno-izobraževalni sistem Ključne besede: transspolnost, nebinarnost, "trans otroci", "trans mladi", "spolne manjšine", "trans* dekleta", "trans* punce", "trans* fantje", "trans* dečki", "trans* moški", "trans ženske"

Literatura je bila vključena v pregled, če je ustrezala naslednjim kriterijem: 1) Udeleženke_ci raziskave so transspolne osebe ali osebe, ki z njimi živijo oz. delajo (starši, šolske_i psihologinje_i, učitelji_ce, ipd.). 2) Obravnavana tematika se navezuje neposredno na izkušnje transspolnih oseb v vzgojno-izobraževalnem prostoru, in sicer v institucijah, ki so primerljive s slovensko osnovnošolsko ali srednješolsko stopnjo (npr. middle school, secondary school, K12). 3) Jezik literature je angleščina ali slovenščina. Literatura je bila izključena iz izbora za pregled, ko: 1) je šlo za višje in visoko izobraževanje (npr. undergraduate education, higher education, college),

2) je šlo za preglede literature, uvodnike, poglavja v knjigah, povzetke strokovnih_znanstvenih srečanj, pisma, recenzije knjig, prispevke v monografijah ali zaključna dela in 3) je bil glaven tematski poudarek vsebinsko vezan na drugo področje (npr. zdravstvo, management) ali manj bistven za naš prostor (npr. razisem, nošenje orožja, vezanost na specifično tujo zakonodajo).

Najprej je ena raziskovalka opravila primarni pregled, v okviru katerega smo preletele_i naslove gradiv in odstranile_i očitno ne ustrezno literaturo (izločenih 42 kosov). Nato sta obe avtorici neodvisno naredile_i sekundarni pregled in končni

Slika 1: Proces identifikacije literature prek podatkovnih baz Web of Science, Scopus in COBISS+.

pregled. V okviru drugega pregleda je bila izločena neustrezna literatura glede na branje naslovov in povzetkov. Nesoglasja so bila razrešena z razpravo (izločenih 60 kosov). Na zadnje smo opravile_i še končni pregled 54 kosov literature in besedila prebrale_i v celoti (izločenih 25). Literaturu smo izključile_i zaradi tematske neustreznosti (npr. zdravstvena obravnava transspolnih oseb), neustrezne starostne strukture (npr. odrasle transspolne osebe), kulturne oddaljenosti (npr. analiza dokumentov vezana na ZDA) in neustrezne vrste gradiva (npr. uvodnik). V končno analizo je bilo vključenih

29 izvirnih znanstvenih besedil, ki so prikazana v preglednici 3. Sam proces identifikacije literature prek podatkovnih baz Web of Science, Scopus in COBISS+ pa je prikazan v Sliki 1.

Vseh 29 kosov literature, ki je prestalo izbor, je bilo analiziranih s kvalitativno tematsko analizo (Braun & Clarke, 2006; 2012; 2013). Pri tem smo oblikovale_i štiri glavne kategorije: nepravilnosti in sovražnosti, cisnormativnost šolskega sistema, posledice transfobije in strategije za navigiranje skozi cisnormativen šolski prostor, varovalni dejavniki in vizija za prihodnost.

Table 3: Pregled vključenih raziskav.

Avtorica	Naslov	Letnica	Država/mesto	Vključeni	Paradigma
Bower-Brown et al.	Binary-trans, non-binary and gender-questioning adolescents' experiences in UK schools	2023	Velika Britanija	N = 74 trans mladostnic_kov (13–17 let)	Komb. ²
Bradford et al.	Sex education and transgender youth: 'Trust Means Material By and For Queer and Trans People'	2019	ZDA	N = 12 trans mladostnic_kov (14–18 let)	Kval.
Cederved et al.	A Clash of Sexual Gender Norms and Understandings: A Qualitative Study of Homosexual, Bisexual, Transgender, and Queer Adolescents' Experiences in Junior High Schools	2021	Švedska	N = 10 LGBTQ mladostnic_kov (16–19 let)	Kval.
Clonan-Roy et al.	Sexual and gender diverse youth's marginalization in school based sex education and development of adaptive competencies	2023	Ohio	N = 17 LGBT+ mladih (14–18 let)	Kval.
Craig et al.	Empowering lesbian, gay, bisexual, and transgender youth: Lessons learned from a safe schools summit	2008	ZDA	N= udeležence_ci dogodka "The safe school summit" (15-18 let)	Komb.
Day et al.	Safe Schools? Transgender Youth's School Experiences and Perceptions of School Climate	2018	Kalifornija	N = 838,814 mladih oseb, od tega N = 9,281 transspolnih mladih oseb	Kvant.
De Pedro et al.	Substance Use Among Transgender Students in California Public Middle and High Schools	2017	Kalifornija	N = 4778 trans otrok in mladostnic_kov, N = 630,200 cisspolnih otrok in mladostnic_kov (od 5. do 11. razreda; stari približno od 10 do 17 let)	Kvant.
De Pedro et al.	Exploring Physical, Nonphysical, and Discrimination-Based Victimization among Transgender Youth in California Public Schools	2019	Kalifornija	N = 423,168 učenk_cev (stari približno 12–17 let) od tega N = 3810 trans učenk_cev	Kvant.
Ferfolja et al.	Inclusive pedagogies for transgender and gender diverse children: parents' perspectives on the limits of discourses of bullying and risk in schools	2021	Avstralija	N = 10 staršev trans otrok in mladostnic_kov	Kval.
Gowen et al.	Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, and Questioning Youths' Perspectives of Inclusive School-Based Sexuality Education	2014	Oregon	N = 30 LGBTQ mladostnic_kov (16–20 let)	Kval.
Green et al.	Factors Impacting Implementation of Evidence-Based Strategies to Create Safe and Supportive Schools for Sexual and Gender Minority Students	2018	New Mexico	N = 41 (podravnateljic_je), N = 55 (šolsko medicinsko osebje, socialne_i delavke_ci, šolske_i svetovalne_i delavke_ci)	Kval.
Hobaica et al.	Here's Your Anatomy ... Good Luck: Transgender Individuals in Cisnormative Sex Education	2019	ZDA	N = 11 trans oseb (19–31 let)	Kval.
Horton	Gender minority stress in education: Protecting trans children's mental health in UK schools	2022	Anglija, Škotska, Wales	N = 30, starši otrok, ki so vstopili v socialno tranzicijo trans otrok, OŠ, SŠ N = 10, trans otroci v socialni tranziciji (9–16 let)	Kval.
Horton	Institutional cisnormativity and educational injustice: Trans children's experiences in primary and early secondary education in the UK	2023	Anglija, Škotska, Wales	N = 30, starši otrok, ki so vstopili v socialno tranzicijo trans otrok, OŠ, SŠ N = 10, trans otroci v socialni tranziciji (9–16 let)	Kval.
Horton et al.	We Just Think of Her as One of the Girls: Applying a Trans Inclusion Staged Model to the Experiences of Trans Children and Youth in UK Primary and Secondary Schools	2022	Velika Britanija, Avstralija, Švica, Kanada, ZDA	N1 = 12 staršev trans otrok, N1 = 13 (5–20 let), N2 = 30 (staršev trans otrok), N2 = 10 (6–16 let)	Kval.
Johns et al.	Minority Stress, Coping, and Transgender Youth in Schools-Results from the Resilience and Transgender Youth Study	2021	ZDA	N = 41 trans mladih (16–25 let)	Kval.
Kuhlemeier et al.	Production and Maintenance of the Institutional In/Visibility of Sexual and Gender Minority Students in Schools	2021	New Mexico	N = 96 šolskih strokovnih delavk_cev	Kval.
Kwok & Kwok	Navigating transprejudice: Chinese transgender students' experiences of sexuality education in Hong Kong	2021	Hong Kong	N = 8 trans mladostnic_kov (16–20 let)	Kval.
Mangin	Transgender Students in Elementary Schools: How Supportive Principals Lead	2020	ZDA	N = 20 ravnateljic_ev, ki so jih za intervju priporočili starši trans otrok	Kval.
Martino et al.	We Have No 'Visibly' Trans Students in Our School: Educators' Perspectives on Transgender-Affirmative Policies in Schools	2022	Ontario	N = 463 šolskih strokovnih delavk_cev	Kval.
Meyer et al.	Transgender and Gender-Creative Students in PK-12 Schools: What We Can Learn From Their Teachers	2016	Kanada	N = 26 šolskih delavk_cev z izkušnjami z delom s trans učenkami_ci	Kval.
Neary	Trans children and the necessity to complicate gender in primary schools	2021	Irska	N = 18, starši trans otrok, osnovnošolski pedagoški delavci	Kval.
Paechter et al.	Non-binary young people and schools: pedagogical insights from a small-scale interview study	2021	Velika Britanija	N = 8 nebinarnih mladih (13-18 let)	Kval.
Proulx et al.	Associations of Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Questioning-Inclusive Sex Education With Mental Health Outcomes and School-Based Victimization in US High School Students	2019	ZDA	N = 47,730 mladih oseb (od 9. do 12. razreda; stari približno od 12 do 18 let)	Kvant.
Riggs & Bartholomaeus	Transgender young people's narratives of intimacy and sexual health: implications for sexuality education	2018	Velika Britanija, ZDA, Kanada, Nova Zelandija	N = 7 YouTube posnetkov trans vplivnic_ežev (18–25 let)	Kval.
Skelton	Schools Often Fail to Expect Trans and Nonbinary Elementary Children: What Gender Independent, Nonbinary, and Trans Children Desire	2022	Kanada	N = 17 2SLGBT otrok (4–12 let), N = 12 2SLBTQ staršev/skrbnikov	Kval.
Sørli	Transgender Children's Right to Non-discrimination in Schools: The Case of Changing-room Facilities	2020	Norveška	starši transspolnih otrok, N = 4 šolske_i strokovne_i delavke_ci	Kval.
Tordoff et al.	"Talk about Bodies": Recommendations for Using Transgender-Inclusive Language in Sex Education Curricula	2021	ZDA	N = 5 zaposlenih na "Children's Gender Clinic", N=5 staršev trans mladih, N = 11 mladih trans oseb (18–26 let)	Kval.
Warwick et al.	Transgender Youths' Sexual Health and Education: A Qualitative Analysis	2022	ZDA	N = 30 trans mladostnic_kov (15–20 let)	Kval.

2 Komb. (kombinirana), kval. (kvalitativna), kvant. (kvantitativna).

IZSLEDKI

Nepravičnosti in sovražnosti

Pomanjkanje varnosti v vzgojno-izobraževalnih ustanovah je v pregledanih raziskavah zelo pogosto izpostavljen problem. Marsikatera trans učenka³ se v šoli nikoli ne počuti varno (Horton, 2022; 2023), tam namreč (kontinuirano) doživljajo različne oblike medvrstniškega nasilja, nadlegovanje, verbalne in telesne zlorabe, grožnje in mikroagresije (Bower-Brown et al., 2023; Craig et al., 2008; Day et al., 2018; De Pedro et al., 2019; Ferfolja & Ullman, 2021; Horton, 2022; 2023; Meyer et al., 2016; Paechter et al., 2021). Raziskava De Pedro et al. (2019) je na primer pokazala, da trans učenke⁴ dvakrat pogostejše, kot njihovi cis vrstnice⁵, poročajo doživljanje telesnih in netelesnih viktimizacij. Šolsko osebje se na transfobne dogodke pogosto ne odziva, se jim v nekaterih primerih celo smeji ali v njih aktivno sodeluje (Bower-Brown et al., 2023). Trans osebe poročajo o izkušnjah, ko so nasilje na šoli prijavile, vendar se osebje ni odzvalo. Neodzivnost so razumele kot jasen znak, da jih šola tudi v prihodnjih primerih nasilja ne bo zaščitila. Poleg tega je opisano pomanjkanje intervencij še dodatno prispevalo k občutkom ogroženosti tudi za trans osebe, ki so nasilje zgolj opazovale. Če tudi nasilja same (še) niso doživele⁶, so namreč živele⁷ v neprestanem strahu pred tovrstnimi izkušnjami (Paechter et al., 2021). O neuspehu šol, da bi zavarovale trans otroke, poročajo tudi starši. Ti opisujejo kontinuirano dopuščanje zlorab in pogosto nekompetentnost osebja za naslavljanje nasilja. Želele⁸ bi si, da bi bili njihovi otroci zaščiteni od prvega trenutka dalje. Čakanje na to, da se učiteljice⁹ izobražujejo, medtem ko njihovi otroci odraščajo v nespodbudnih in nevarnih okoljih, se jim zdi neustrezno. Zaradi neodzivnosti šol so se bili nekateri primorani obrniti tudi na policijo. Starši so problematizirali še ozko razumevanje medvrstniškega nasilja in izpostavili izrazito nekompetentnost osebja za naslavljanje transfobije na splošno, še posebej pa za bolj prikrite oblike. Primernejše intervencije opisujejo zgolj v situacijah povsem odkritega transfobnega nasilja, ki ga je izvajala le ena oseba (Horton, 2023).

Posebna oblika nasilja, ki so ga izpostavljale trans osebe, je tudi neustrezna jezikovna raba spola (angl. *misgendering*), kot je npr. uporabljanje napačnih zamkov in mrtvega imena¹⁰ (Bower-Brown et al., 2023;

Horton, 2022; 2023; Paechter et al., 2021). Napačno jezikovno rabo spola trans osebe kot nasilno doživljajo predvsem v primerih, ko jih ljudje na tak način naslavljajo namerno. V primerih, ko prihaja do napak po nesreči, izkazujejo razumevanje. Zavedajo se, da ljudje potrebujejo nekaj časa za prilagoditev spremembi. V takih situacijah so osebo največkrat le popravile¹¹. Ko so presodile¹², da se napačna raba spola dogaja iz škodoželjnih razlogov, se nekatere osebe raje niso odzvale in so upale, da bodo to storile¹³ zaposlene¹⁴ (Paechter et al., 2021). Napačna jezikovna raba spola in naslavljanje z mrtvim imenom prihajata tako s strani vrstnic¹⁵ kot tudi zaposlenih. Trans oseba iz raziskave Bower-Brown et al. (2023) recimo poroča, da se je zaradi nespoštljivega naslavljanja ene¹⁶ ga izmed učiteljic¹⁷ ev obrnila na drugo¹⁸ ga zaposleno¹⁹ ga, a se je ta odzvala v slogu, da ima vsaka oseba pravico do lastnega mnenja. Za mlade je v situacijah, ko so odrasli na šoli tisti, ki ne spoštujejo njihovega spola, na to še težje opozoriti, saj je v nekaterih primernih od teh oseb odvisen njihov šolski uspeh (Horton, 2022). V jezikovnem kontekstu izpostavljajo tudi verbalno nasilje/mikroagresije v obliki žaljivk, kot so npr. tranny, faggot, dyke²⁰, naslavljanje kot »it« in sodbe o tem, da niso »prave²¹« predstavnice²² ki svojega spola (Horton, 2022; Johns et al., 2021; Paechter et al., 2021). Nespoštljiva raba jezika je pri trans mladih sprožila občutke sramu, izločenosti, anksioznosti, spolne disforije, stresa, jeze in občutkov, kot da je nekaj narobe s tem, da so trans (Tordoff et al., 2021).

Pogost pojav je tudi socialna izključenost, ki se kaže kot izključenost iz igre, socialnih skupin, pomanjkanje prijateljstev in občasno tudi s strani učiteljic²³, pri katerih trans mladi zaznavajo odpor (Horton, 2022; 2023). Ob tem čutijo osamljenost in izoliranost (Bower-Brown et al., 2023). Starši opisujejo bolečino ob zavrnitvah njihovih otrok s strani vrstnic²⁴ v kontekstih, kot so npr. rojstnodnevne zabave, kjer se skupine otrok običajno razdelijo v družbo deklic in družbo dečkov. Trans in nebinarni otroci so pogosto izključeni iz obeh (Neary, 2021). V okviru šolskega sistema imajo nekateri starši občutek, da šole ne posvečajo dovolj pozornosti transfobiji kot vzroku za socialno izolacijo njihovih otrok in prevelik del krivde prelagajo na trans učenke²⁵ ce same (Horton, 2022).

Zadnja oblika zaznih nepravičnosti je prisilno prevzemanje odgovornosti za lastno viktimizacijo, ki jo raziskave opisujejo predvsem v povezavi z

3 V besedilu kot sopomenke za poimenovanje trans učenk²⁶ cev v vzgojno-izobraževalnem sistemu, uporabljamo tudi nekatere druge izraze. »Trans mladi« in »trans osebe« uporabljamo z namenom se izogniti prevelikemu številu podčrtajev. Izraz »(trans) otroci« pa uporabljamo kadar gre za stališča staršev transspolnih otrok. Ker so vse raziskave vezane na vzgojno-izobraževalni prostor, gre v vseh primerih pravzaprav za trans učenke²⁷ ce.

4 Izraz »mrtvo ime« uporabljamo za opisovanje imena, ki so ga trans osebi dali starši, vendar ga oseba zaradi napačno pripisanega spola ob rojstvu ne uporablja več. Trans osebe si namreč pogosto izberejo imena, ki bolj ustrezajo njihovi spolni identiteti.

5 Gre za žaljivo naslavljanje transspolnih oseb, gejev in lezbijk.

nekompetentnostjo šolskega osebja za naslavljanje transfobije in tematik transspolnosti na splošno (Horton, 2023; Meyer et al., 2016). Pogosto je na šoli razkrita samo ena trans oseba, ki jo osebje na neki način prisili oz. spodbudi k temu, da ozavešča šolsko okolje o trans tematikah in poskuša zmanjševati pojave transfobnega zatiranja (Meyer et al., 2016). Nekatere trans osebe so vsaj v začetni fazi to možnost sprejele z navdušenjem, vendar starši opozarjajo, da je sam proces za nekatere kmalu postal zelo naporen. Za druge je bila naloga ozaveščanja stresna že od samega začetka, še posebej, ko je šlo za izobraževanje starejših učenk_cev (Horton, 2023). Možnost (samo)zagovornosti sicer lahko deluje varovalno, vendar oseba ob enem izgubi pravico do zasebnosti in na neki način prevzema odgovornost za transfobijo okolice, katere tarča je sama. Osebo se na tak način postavi v vlogo izobraževalke_ca in strokovnjakinje_a, ki pravzaprav brezplačno opravlja delo nepripravljenega šolskega osebja, kar Meyer et al. (2016) označujejo kot problematično.

Cisnormativnost šolskega sistema

Horton (2022; 2023) ugotavlja, da so v Veliki Britaniji kurikulumi cisnormativni, kar se kaže predvsem v splošnem pomanjkanju tem o transspolnosti in pri temah, kot so izobraževanje o telesih, adolescenci in v okviru športov, ki se binarno delijo na spol (Horton, 2022; 2023). Nekatere trans osebe iz raziskave, ki je bila prav tako izvedena v Veliki Britaniji, moti, da se teme sicer omenjajo, ampak predvsem v povezavi s spolnostjo, čeprav ti dve področji nista dovolj povezani, da bi bilo po njihovem mnenju to smotno. Marsikatera oseba poroča o dodatni nevidnosti nebinnarnih transspolnih identitet, ki praktično nikoli niso naslovljene. Če že, se v tem kontekstu omenja binarna transspolnost. Neizobraženost/tišina učiteljic_ev o transspolnih temah je zanje znak, da razkritje najverjetneje ni varno. Dodatno na podlagi tega ne pričakujejo razumevanja zaposlenih, prepoznavanja transfobije ali ustreznih intervencij v primeru pojavov nasilja (Paechter et al., 2021). Starši opozarjajo, da je transfoben ali cisnormativen način naslavljanja tematik spodbujal, legitimiral oz. ojačeval dvome o spolnih identitetah trans mladih. Nekatere šole so ob zavedanju, da je njihov kurikulum za trans osebe škodljiv, omogočale, da so trans učence_ci pri teh urah manjkale, hkrati pa so učiteljice ob njihovi odstotnosti stigmatizirajoče vsebine nemoteno poučevale_i druge učence_ce (Horton, 2023). Pri potencialnem spreminjanju kurikuluma v trans varnega bi nekatere mlade osebe želele biti vključene (Paechter et al., 2021).

Šolska politika, ki jo razumemo kot skupek sistemskih ukrepov, strategij, dokumentov in odločitev, pomembno vpliva na potek izobraževanja trans

učenk_cev. V raziskavi Horton (2022; 2023) recimo opozarjajo, da so politike pogosto cisnormativne in ne upoštevajo obstoja trans učenk_cev. Odsotnost trans varovalnih šolskih politik negativno vpliva na procese razkrivanja in tranzicijo. Osebe se namreč ne počutijo dovolj varno za razkritje, poleg tega pa na ravni ustanove ne obstaja ustaljen sistem za primere, ko se trans osebe odločijo za tranzicijo (npr. stališča šol, v katerih primerih oseba lahko zamenja spolne identifikatorje na šolski dokumentaciji in na katere načine). Okoli tega trans osebe poročajo o velikih zmedah in pogostih nejasnostih, kar podaljšuje in otežuje proces tranzicije (Paechter et al., 2021). Podobno sistemsko cisnormativnost, ki se kaže kot neusklajenost administrativnih zadev (npr. v različnih dokumentih, različna imena trans učenk_cev), problematizira tudi Horton (2023), saj te neusklajenosti omogočajo neželena razkritja učenk_cev. Po mnenju staršev šole tovrstne napake neustrezno rešujejo in se ne zavedajo resnih posledic za otrokovo zdravje in varnost. V raziskavi Paechter s sodelavkami_ci (2021) udeleženi opozarjajo, da so šolske politike, ki bi specifično naslavliale nebinnarne transspolnosti, še redkejšje kot take, ki vključujejo binarne transspolnosti. Nekatere_i izobraževalke_ci iz kanadske raziskave izhajajo iz perspektive, da so trans varovalne šolske politike, ki ščitijo trans učence_ce in zagotavljajo spoštljivo vzgojno-izobraževalno izkušnjo potrebne le, ko so na šoli razkrite trans osebe, za katere vedo. Pri tem ne razmišljajo o možnosti, da se ravno zaradi pomanjkanja trans varovalnih politik učence_ci ne počutijo dovolj varne_i za razkritje (Martino et al., 2022).

Posebna problematika, ki je vezana na izobraževanje transspolnih učenk_cev, je tudi diskriminativnost šolskih prostorov (Bower-Brown et al., 2023; Ferfolja & Ullman, 2021; Horton, 2022; 2023; Johns et al., 2021; Paechter et al., 2021; Skelton, 2022; Sørli, 2020). Trans učence_ci poročajo o doživljanju neprijetnosti v straniščih in slačilnicah, saj ne morejo uporabljati prostorov, ki bi bili v skladu z njihovo spolno identiteto, oz. prostorov, ki bi jim bi jih bilo udobno uporabljati. Marsikatera oseba se zato straniščem izogiba, zadržuje urin in tvega negativne vplive na telesno zdravje (Horton, 2023). Kot rešitev so nekatere šole uvedle možnost, da trans učence_ci uporabljajo spolno nevtralna stranišča zaposlenih, kar problematizirajo nekatere trans osebe (Bower-Brown et al., 2023), nelagodje pa izražajo tudi zaposlene_i (Kuhlemeier et al., 2021). Druge šole so kot rešitev uvedle uporabo stranišča za osebe s telesnimi oviranostmi. Vrtnice_ki so namreč v enem izmed primerov plezale_i čez vrata stranišča, saj trans punca ni želela urinirati v pisoarju. Posledice teh posegov v zasebnosti so bile čakanje, da pride do doma, izostajanje od pouka zaradi nezmožnosti zadrževanja urina do konca pouka in zdravstvene

težave zaradi predolgega zadrževanja urina. Šele po interveniranju matere je šola ponudila možnost uporabe stranišča za osebe s telesnimi oviranostmi, kar pa je dodatno pripomoglo k stigmatiziranosti in čustveni viktimizaciji (Ferfolja & Ullman, 2021). Problemi nastajajo tudi pri drugih prostorih, ločenih na ženski in moški spol. Starši poročajo, da se njihovi otroci izogibajo slačilnicam npr. s tem, da pridejo v šolo v športnih oblekah, se po telovadbi ne oprhajo v šoli ali sploh ne gredo na telovadbo. Trans mladi in njihovi starši komentirajo tudi različne rešitve za vključujoče prostore. Nekaterim staršem se ne zdi prav, da šole otroka pošljejo preoblačiti se v ločen prostor, saj so tako izolirani od vrstnic_kov in vseh socialnih interakcij, ki tam potekajo. Ločeni prostori za nekatere trans mlade predstavljajo vir stigme in konstanten opomnik, da so drugačne_i. Na drugi strani nekateri trans mladi niso naklonjeni uporabi skupnih prostorov, saj se zavedajo, da njihovo telo izgleda drugače kot telesa njihovih vrstnic_kov. Starše pri tem skrbi, da bi se že tako pogoste transfobne opazke še okrepile (Sørlie, 2020).

Trans osebe poročajo tudi o cis-heteronormativni, površni in seksistični spolni vzgoji, ki je po njihovem mnenju nekoristna in krepi občutke sramu in tabuje, vezane na spolnost (Bradford et al., 2019; Clonan-Roy et al., 2023; Gowen & Wings-Yanez, 2014; Hobaica et al., 2019; Kwok & Kwok, 2021; Proulx et al., 2019; Riggs & Bartholomaeus, 2018; Warwick et al., 2022). Transspolna ženska je poročala o tem, da je dobila samo informacije, vezane na telesne značilnosti, ki jih v cisnormativni družbi označujemo kot moške. Kasneje bi po operacijah za potrditev spola potrebovala informacije, ki so jih v času njenega izobraževanja dobile samo vrstnice s pripisanim ženskim spolom, kar je označila za problematično (Hobaica et al., 2019). Osebe so izrazile potrebo po tem, da je zdravstveno osebje, ki izvaja spolno vzgojo, poučeno o tematikah, vezanih na zdravje transspolnih oseb. Dodatno bi si želele spolno vzgojo, ki bi zajela vse spolne usmerjenosti in spole, informacije o možnostih tranzicije, nebinaren pogled na spol, vključevanje interspolnih tematik, o možnostih raznovrstne zaščite itn. Večina je informacije, ki jih pomanjkljiva spolna vzgoja ni predstavila, iskala prek interneta, medijev LGBT+ nevladnih organizacij, redkeje pri starših ali vrstnicah_kih (Bradford et al., 2019; Hobaica et al., 2019). Nekateri mladi so opisovali negativne izkušnje, ko so imeli občutek, da je njihova edina možnost učenje o spolnosti preko pornografije, saj so te vsebine bistveno bolj dostopne kot uporabni medicinski viri. Na tak način pridobljene informacije so bile po njihovem mnenju pogosto transfobne in so podajale škodljive predstave o tem, kako naj bi bila spolnost videti (Bradford et al., 2019). Tudi informacije, ki so jih pridobile_i na druge načine,

so bile občasno napačne, pomanjkljive in vezane na stereotipe (Hobaica et al., 2019). Različne raziskave poleg splošnega primanjkljaja informacij navajajo še druge posledice ne vključujoče spolne vzgoje, kot so občutki izločenosti, patologizacije, utišanosti, zavrnitve, nespoštovanja (Kwok & Kwok, 2021) in nepripravljenost na transfobijo v okviru zmenkarij in spolnih odnosov (Riggs & Bartholomaeus, 2018).

Posledice transfobije in strategije za navigiranje cisnormativnega šolskega prostora

Kot posledice transfobije smo v pregledanih gradivih zasledile_i izobraževalne neenakosti, ki se kažejo kot izostajanje od pouka, menjavanje šol, nižje ocene in predčasna zapustitev vzgojno-izobraževalnega sistema zaradi telesne in duševne ogroženosti (Day et al., 2018; Horton, 2022; 2023). Ugotovitve Day et al. (2018) kažejo, da obstaja večja verjetnost, da bodo trans mladi v primerjavi z njihovimi cisspolnimi vrstnicami_ki izostajali od pouka (npr. zaradi pomanjkanja občutka varnosti), izkusili splošno in LGBT+ specifično nasilje, imeli nižje ocene in dojemali šolsko klimo kot manj pozitivno.

Poleg izpostavljenih izobraževalnih neenakosti, trans mladi zaradi številnih negativnih izkušenj, ki so jih doživeli, pogosto pričakujejo nasilje in živijo v konstantnem strahu pred transfobijo. Zaznamuje jih zavedanje o tem, koliko nasilja so deležne trans osebe v družbi, pa tudi osebne zgodbe o prijateljih_cah in znankah_cih, ki imajo izkušnje s transfobijo. Za marsikatero osebo to pomeni, da so v socialnih interakcijah izredno previdne in se zaradi samozaščite pogosto raje socialno izolirajo. Nekateri osebe so se denimo zaradi strahu pred medvrstniškim nasiljem med kosilom raje družile z učiteljicami (Johns et al., 2021). Pogosto torej izkazujejo nezaupanje do odraslih in vrstnic_kov, z izjemo situacij, ko osebe zelo eksplicitno in jasno izražajo podporo trans skupnosti (Horton, 2022).

Zaradi strahu pred negativnimi dogodki nekatere trans učenke_ci opisujejo proces stalnega upravljanja z vidnostjo transspolne identitete, ki je pogosto izrazito utrujajoč (Bower-Brown et al., 2023; Horton, 2022; Johns et al., 2021; Paechter et al., 2021). Razkrivanje oz. nerazkrivanje je kontinuiran proces in predstavlja eno izmed ključnih strategij navigiranja cisnormativnega šolskega okolja. Veliko časa in energije namenijo odločanju, kako se razkriti, komu in kdaj. V določenih situacijah želijo ostati skrite_i, saj presodijo, da bi bilo sicer lahko ogroženo njihovo zdravje (Bower-Brown et al., 2023). Upravljanja z vidnostjo transspolne identitete se poslužujejo tudi zato, ker želijo pridobiti več

nadzora nad tem, kako se okolje vede do njih (Johns et al., 2021). Marsikatera oseba je ob pričakovanju nasilja posebej izpostavila strah pred potencialnim neželenim razkritjem. Nekatere osebe so druge_i proti njihovi volji dejansko razkrile_i, kar opisujejo kot negativno izkušnjo, ki ji je zares sledilo nasilje vrstnic_kov. Morebitne pozitivne plati razkritja pogosto zasenčijo varnostna tveganja, splošno pomanjkanje podpore, nizka informiranost o trans temah na šoli in pomanjkanje podpore v duševnem zdravju (Bower-Brown et al., 2023). Nezmožnost razkritja označujejo kot izrazito stresno in kot oviro za avtentično življenje (Bower-Brown et al., 2023; Johns et al., 2021). Lažje se razkrivajo prijatelji_cam_em kot družini ali širši šolski skupnosti. Nekatere šole so bile pri razkritju kljub temu v pomoč, saj so mladim pomagale pri razkritju pred starši in s soglasjem⁶ osebo razkrile drugim učiteljicam_em in učenkam_cem ter s tem delno razbremenile trans učenko_ca (Paechter et al., 2021).

Številne raziskave kažejo, da se trans osebe soočajo s številnimi težavami v duševnem zdravju (Hobaica et al., 2019; Horton, 2022; 2023; Riggs & Bartholomaeus, 2018; Paechter et al., 2021; Tordoff et al., 2021). Izpostavljena je bila denimo spolna disforija, ki jo krepijo pritiski k prilagajanju spolnim normam (trans ženske morajo biti videti feminilno, trans moški maskulino, nebinarne osebe androgino). Če ne izgledajo tako, kot od njih pričakuje cisnormativna družba, nekatere osebe poročajo o močnih družbenih pritiskih, ki povzročajo stres in ojačujejo spolno disforijo (Paechter et al., 2021). Spolno disforija omenjajo tudi nekatere druge raziskave (Hobaica et al., 2019; Riggs & Bartholomaeus, 2018). Hobaica et al. (2019) poročajo o različnih težavah z duševnim zdravjem, ki so po njihovem mnenju še posebej vezane na spolno disforijo, to so depresija, anksioznost in motnje prehranjevanja. Osebe se npr. stradajo, da bi se počutile manj feminilno (manjše prsi in prekinitve menstruacije). Konstantni občutek stresa in nevarnosti dodatno vplivata na raznolike težave v duševnem zdravju, kot so: anksioznost, travmatiziranost in samomorilnost (Horton, 2023). Hobaica et al. (2019) omenjajo še nekatere druge težave, kot so depresija, generalizirana in splošna anksioznost, samomorilno vedenje, samopoškodovalno vedenje in motnje (pre)hranjevanja (prenajedanje/stradanje). Depresijo v tem kontekstu povezujejo predvsem z začetkom pubertete, nemožnostjo razkritja in negativnimi občutki o lastni identiteti (vezani na transspolnost oz. istospolno usmerjenost). Anksioznost pa omenjajo predvsem v kontekstu

procesov razkrivanja. Poleg tega je raziskava De Pedro et al. (2017) je pokazala povišano tveganje za uporabo psihoaktivnih substanc med transspolnimi mladimi. Avorji_ce kot možnost za povečano tveganje navajajo doživljanje različnih distalnih (npr. medvrstniško nasilje) in proksimalnih stresorjev (npr. ponotranjena transfobija).

Varovalni dejavniki in vizija za prihodnost

Kot pomembne varovalne dejavnike raziskave omenjajo prijateljstva, aktivizem, opolnomočene starše in LGBT+ nevladne organizacije. Iskanje drugih LGBT+ oseb ali LGBT+ zaveznic_kov, ustvarjanje skupnosti, aktivizem (za zaščito sebe in drugih oseb) so v raziskavi Bower-Brown et al. (2023) izpostavljeni kot pozitivni dejavniki. Posebej poudarjajo pomen prijateljstev, ki imajo ključno varovalno funkcijo, opisujejo jih kot drugo družino, ki pomaga pri soočanju z negativnimi izkušnjami. Tudi aktivizem izpostavljajo kot pozitiven, vendar opozarjajo, da je za marsikoga zelo obremenjujoč. Trans osebe v raziskavi Johns et al. (2021) ravno tako pozitivno opisujejo možnosti ozaveščanja okolice in spreminjanja škodljivih šolskih praks. Pri soočanju z negativnimi dogodki v okviru šole jim pomaga humor, pozitiven pogled v prihodnost in optimizem glede zmožnosti ljudi, da se naučijo trans spoštljivih praks. Horton (2022) izpostavlja ključno vlogo zagovorniških staršev, ki pomagajo premeščati diskriminatorne šolske prakse. Pri tem je pomemben socialni status staršev. Boljše pozicionirani starši poročajo, da uspešneje premeščajo diskriminacijo. Poleg staršev so za preseganje diskriminatornih šolskih politik pomembne tudi zunanje LGBT+ organizacije (Horton, 2022; Meyer et al., 2016).

Na izkušnje trans učenk_cem v vzgoji in izobraževanju vplivajo tudi različne perspektive vzgojno-izobraževalnih institucij in kompetence zaposlenih. Eden izmed strokovnih delavk_cem v raziskavi Kuhlemeier et al. (2021) pripoveduje o izkušnji, ko se je šola prvič srečala s transspolno_im učenko_cem. Navaja občutke strahu med zaposlenimi, ki niso vedele_i, kako delati z osebo. Težave z neustrezno usposobljenim osebjem za delo s transspolnimi mladimi omenja več raziskav (Bower-Brown et al., 2023; Cederved et al., 2021; Ferfolja & Ullman, 2021; Green et al., 2018; Horton, 2022; 2023; Kuhlemeier et al., 2021; Meyer et al., 2016; Paechter et al., 2021). Tudi ravnatelj_i_ce v raziskavi Mangin (2020) izpostavljajo pomen trans relevantnega znanja med zaposlenimi. Nekateri

6 Obstaja namreč nenapisano pravilo, da transspolne osebe (in druge osebe, ki jih zajema termin LGBT+) nikoli ne razkrijemo brez njihovega eksplicitnega dovoljenja. Poleg spoštovanja pravice do zasebnosti, biti LGBT+ še vedno prinaša različna tveganja, zato je pomembno, da je oseba na razkritje psihično pripravljena.

izmed intervjuvanih ravnateljic_ev se trudijo trans učenkam_cem čim bolj olajšati izobraževalni proces, saj izhajajo iz razumevanja, da imajo in bodo imele_i trans osebe v življenju že tako bistveno več ovir, in želijo, da šola ni ena izmed njih. Kot oviro za vzpostavljanje varnega izobraževanja med drugim navajajo transfobne in homofobne starše. V raziskavi Green et al. (2018), izvedeni v Novi Mehiki, vodstvo šol dodatno izraža skrb zaradi zaostrene nacionalne politične klime glede pravic LGBT+ oseb in izpostavlja potrebo po sistemsko urejenem varovanju pravic LGBT+ oseb. Polega tega omenjajo strah pred konservativnim lokalnim okoljem in starši oz. skrbnicami_ki, ki ne sprejemajo dobro LGBT+ varovalnih mehanizmov. Horton in Carlile (2022) predstavita Trans inkluzivni model: od trans zatiranja do trans emancipacije, ki navaja stopnje inkluzije transspolnih mladih na vzgojno-izobraževalni instituciji. Na tem mestu ga zaradi prostorske omejitve ne opisujemo.

Na zadnje povzemamo še želje transspolnih učenk_cev o spremembah znotraj vzgojno-izobraževalnega sistema. Želijo si varna stranišča, možnosti za raziskovanje svoje spolne identitete, konec pritiskov v smeri stereotipnih, binarnih spolnih vzorcev, zaposlene, ki poznajo osnove spola in omogočajo varno okolje za samoidentificiranje (Skelton, 2022), vključujočo spolno vzgojo (Warwick et al., 2022) in LGBT+ vzornike_ce (Hobaica et al., 2019).

RAZPRAVA

Vzgojno-izobraževalni sistem predstavlja pomembno okolje, ki po eni strani predstavlja ne-varen in sovražen prostor za transspolne mlade, v katerem doživljajo različne oblike nasilja, diskriminacije in izključevanja, po drugi strani pa se kažejo izhodišča in možnosti, v okviru katerih bi lahko krepile_i varovalne dejavnike za optimalen razvoj in rezilientnost mladih transspolnih oseb.

Naše ugotovitve o pomanjkanju varnosti v vzgojno-izobraževalnem okolju, cisnormativnosti šolskega okolja in nevidnosti transspolnih ter ne-binarnih oseb so skladne z ugotovitvami preteklih pregledov literature (Martin Castillo et al., 2020; McBride, 2021). Ena od možnih razlag dobljenih rezultatov bi lahko bila heteronormativnost in cisnormativnost našega družbenega sistema, del katerega je tudi vzgojno-izobraževalni sistem. Heteronormativnost in cisnormativnost predstavljata socialni strukturi, ki legitimizirata homofobijo, bifobijo in transfobijo ter delegitimiziranje in marginaliziranje vseh nenormativnih spolnih identitet, spolnih usmerjenosti in spolnih izrazov (Perger, 2018). Heteronormativni in cisnormativni diskurzi se uporabljajo za ohranjanje obstoječih razmerij moči, udejanjajo pa se na različne načine, ki

segajo od nasilja do molka (DePalma & Jennett, 2010). Ferbežar in Gavriloski (2023) izpostavljata, da nenaslavljanje LGBTQ+ tematik v šolskem prostoru dopušča in reproducira pojave nasilja nad mladimi LGBTQ+ osebami v vzgojno-izobraževalnem prostoru. Podobno tudi Perger et al. (2018) ugotavljajo, da je nasilje nad LGBTQ+ osebami normalizirano, ker ga učitelji_ce dopuščajo s svojo pasivnostjo in neaktivnostjo.

Negativne izkušnje v vzgojno-izobraževalnem prostoru lahko prispevajo k manjšinskemu stresu, ki ga doživljajo transspolne osebe (Meyer, 2015). Manjšinski stres je povezan s težavami v duševnem zdravju (Poteat & Espelage, 2007) in pogostejšim izostajanjem od pouka ter slabšimi učnimi rezultati (Swearer et al., 2008). V raziskavah, ki smo jih vključile_i v naš pregled literature, smo opazile_i številne negativne posledice, povezane z uspešnostjo transspolnih oseb v šoli. V Sloveniji sta bila sicer objavljena dva mednarodna pregleda literature, ki naslavljata manjšinski stres med LGBT+ osebami (Ferbežar & Gavriloski, 2023; Ferbežar & Gavriloski Tretjak, 2023a), vendar empiričnih raziskav na to temo še nismo zasledili. Glede na številne negativne posledice manjšinskega stresa je to področje vsekakor vredno dodatne pozornosti tudi v našem vzgojno-izobraževalnem prostoru.

V raziskavah je izpostavljenih zelo malo pozitivnih vidikov izkušenj transspolnih oseb v vzgojno-izobraževalnem okolju, kar je bilo značilno tudi za že obstoječe preglede literature. Ti kažejo, da sprejemanje in potrditev identitete transspolnih mladih na medosebni ravni ter aktivno vključevanje in podpora na institucionalni ravni oblikujejo pozitivne izobraževalne izkušnje (McBride, 2021). Za uspešen psihološki razvoj v mladostništvu je pomembna pozitivna šolska klima, ki mladim transspolnim osebam zagotavlja občutek varnosti in vključenosti (Wilson & Cariola, 2020). Ključni viri, ki prispevajo k pozitivnim izobraževalnim izkušnjam transspolnih mladih in v Sloveniji glede na obstoječe podatke še niso implementirani, so trans-specifične politike, podporno osebje, vključujoči kurikulumi in vrstniške podporne skupine (McBride, 2021). Pozitivne vidike izkušenj transspolnih oseb v šolskem okolju lahko razumemo tudi kot dejavnike psihološke odpornosti oziroma rezilientnosti, ki omogoča posameznici_ku, da se uspešno sooča z manjšinskim stresom (Meyer, 2015).

Omejitve in predlogi za nadaljnje raziskovanje

Izkušnje transspolnih mladih v vzgojno-izobraževalnem sistemu so kompleksne in raznolike. Pregled literature je pokazal številne negativne izkušnje, ki jih imajo transspolne osebe v vzgojno-izobraževalnih ustanovah in posledično

prepozna veliko negativnih posledic, ki jih te izkušnje puščajo pri njih. Manj pozornosti pa je v obstoječih raziskavah namenjene pozitivnim in varovalnim vidikom. Za ustrezno oblikovanje podpornih okolij ni dovolj zgolj zmanjševati in preprečevati okoliščine, ki povzročajo negativne posledice, ampak tudi načrtno vpeljevati ukrepe, za katere je dokazano, da spodbujajo pozitivne vidike ter krepijo varovalne dejavnike, zato menimo, da bi bilo v prihodnosti dobro bolj raziskati tudi varovalne dejavnike in pozitivne vidike izkušenj.

V pregledanih raziskavah, v katerih so bili vključeni starši transspolnih oseb, so sodelovali samo starši, ki so bili podporni in sprejemajoči, vendar veliko transspolnih mladih živi v nepodpornem družinskem okolju (Russell & Fish, 2016), ki dodatno vpliva na njihove izkušnje v vzgojno-izobraževalnem sistemu. Prav tako nismo zasledile nobene raziskave, ki bi se osredotočala na pomen socialno ekonomskega statusa družine ali zdravstvenega stanja transspolnih mladih za njihove izkušnje v vzgojno-izobraževalnem sistemu. Zato bi bilo v prihodnosti smiselno raziskave oblikovati intersekcionalno, tako da bi se upoštevalo več različnih osebnih okoliščin.

V primerjavi z izkušnjami mladih v splošni populaciji je raziskav o izkušnjah transspolnih mladih bistveno manj, še manj pa je raziskav, ki proučujejo izkušnje nebinarnih oseb. Tudi v splošnem je raziskovanje transspolnosti večinoma omejeno na binarno razumevanje spola. V prihodnosti bi bilo dobro razširiti fokus tudi na nebinarne spolne identitete.

Umestitev v slovenski prostor

Rezultati pregleda literature so pomembni tudi za slovenski vzgojno-izobraževalni prostor. Pri iskanju gradiva nismo našle nobene empirične raziskave v slovenskem jeziku, ki bi se specifično osredotočala le na izkušnje transspolnih mladih v vzgojno-izobraževalnem okolju. Obstajajo pa študije, ki so v okviru vzgojno-izobraževalnega sistema raziskovale izkušnje LGBT+ skupnosti na splošno (npr. Ferbežar et al., 2021; Ferbežar & Gavriloski Tretjak, 2023b; Perger et al., 2018; Sešek & Margon, 2021). Ugotovitev izvedenega pregleda literature ne moremo preprosto prenesti v slovenski prostor, zato so empirične študije, v katerih se bo raziskovalo izkušnje transspolnih oseb v okviru vzgojno-izobraževalnega sistema v Sloveniji, še kako potrebne. Z ozirom na to, da obstoječe slovenske raziskave, ki naslavljajo izkušnje LGBTQ+ oseb v vzgoji in izobraževanju na splošno, kažejo podobne rezultate kot tovrstne študije v tujini, pa pregled literature izpostavlja nekatera področja, v katera bi bilo smotno usmeriti pozornost tudi v slovenskem prostoru.

Raziskava o vsakdanjem življenju LGBT oseb (Perger et al., 2018) je pokazala, da šolsko okolje v kontekstu razkrivanja ne predstavlja varnega okolja, večina oseb tako šolskemu osebju ni razkrita. V šolskih prostorih se pogosto niso čutile varne, predvsem na hodnikih ali med odmori. Šola je bila tudi prostor, kjer mlade LGBT+ osebe doživljajo največ nasilja in/ali diskriminacije (Perger et al., 2018). Perger et al. (2018) so poročale tudi, da so mladi podali predloge za spremembe na različnih področjih. Za področje šolstva so predlagali obvezna dodatna usposabljanja za zaposlene na šolah in povezovanje šol z LGBT+ nevladnimi organizacijami. LGBT+ mladi so izpostavili potrebo po vključevanju LGBT+ vsebin v učbenike, didaktične pripomočke, šolske pravilnike ter specifične in splošne šolske predmete.

Posredno se tematike transspolnih oseb v vzgojno-izobraževalnem sistemu dotika tudi raziskava izkušenj LGBT mladih v šolah, ki sta jo izvedli a Sešek in Margon (2021). Avtorici ja ugotavljata, da šola LGBT osebam predstavlja ne-varen prostor, zaradi česar se lahko začnejo izogibati določenim šolskim dejavnostim, kjer se ne počutijo varno, ali celo šolanju na splošno. Najpogosteje se izogibajo uri telovadbe. Dijaki nje so poročale, da so v šoli slišale homofobne opazke in negativne opazke glede spolnega izraza, tako od vrstnic kot tudi s strani šolskega osebja. Šolsko osebje v večini primerov ni ukrepalo, če je bilo priča homofobnim opazkam. LGBT dijaki nje so poročale o verbalnem nadlegovanju, fizični napadi pa so bili manj pogosti. Dijaki nje, ki so v šoli doživljale nadlegovanje ali napade, so se temu skušale izogniti z izostajanjem iz šole in občutile nižjo stopnjo pripadnosti šoli, bolj pogosto so se počutile depresivno, imele nižjo stopnjo samozvesti. Glede dostopnosti virov in podpore znotraj šole je raziskava pokazala, da je podporno šolsko osebje pomemben vir moči in da je na šoli vsaj ena šolska uslužbenka, za katero so menile, da podpira LGBT dijake inje. Več kot polovica sodelujočih v raziskavi je poročala, da se o LGBT tematikah v šolah sploh niso učile, približno četrtnina je poročala, da so tematike naslavljale samo v pozitivnem smislu, približno petina pa samo v negativnem smislu. Šolskih pravilnikov o medvrstniškem nasilju, nadlegovanju in napadih v slovenskih šolah po poročanju dijakinj ov večinoma ni. Na podlagi rezultatov raziskave sta avtorici ja predlagali a sledeče rešitve za slovenski prostor: (i) sistematizacija izobraževanja o LGBT tematikah in preprečevanju in naslavljanju homofobnega, bifobnega in transfobnega medvrstniškega nasilja; (ii) vključevanje LGBT tematik v učne kurikule v osnovnih in srednjih šolah ter (iii) sodelovanje s strokovnjaki njami in organizacijami LGBT za celovitejšo izobraževanje učenk cev, dijakinj ov in šolskega osebja.

ZAKLJUČEK

S prispevkom smo želele_i opozoriti na posebnosti vzgojno-izobraževalnih izkušenj transspolnih učen_cev, saj tovrstne tematike v našem prostoru pogosto ostajajo spregledane. Izkazalo se je, da so izkušnje transspolnih mladih večinoma negativne, saj v vzgojno-izobraževalnem okolju doživljajo različne oblike nasilja, nadlegovanje, grožnje, mikroagresije, socialno izključenost, namerno uporabo napačnih zaimkov in naslavljanje z mrtvim imenom. Vzgojno-izobraževalni sistem je izrazito cisnormativen in ne

vključuje tematik transspolnosti v šolske politike, prav tako pa transspolnim osebam pogosto ne omogočajo uporabe prostorov, v katerih bi se počutile udobno. Posledice teh izkušenj so vidne na področju učnega uspeha, v socialnih odnosih, v slabšem duševnem zdravju transspolnih oseb in v zlorabi psihoaktivnih substanc.

V slovenskem prostoru predstavlja prispevek prvi pregled literature s področja izkušenj transspolnih oseb v vzgojno-izobraževalnem kontekstu. Ker je področje še neraziskano, obstaja veliko priložnosti za nadaljnje raziskovanje izkušenj transspolnih mladih v tem okolju.

TRANSGENDER STUDENTS: AN INTEGRATIVE REVIEW OF THE LITERATURE ON TRANS YOUTH'S EXPERIENCES WITH THE EDUCATIONAL SYSTEM

Nika FERBEŽAR

University of Primorska, Faculty of Education, Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: nika.ferbezar@pef.upr.si

Alja KOPINIČ

Health Care Sevnica, Trg svobode 14, 8290 Sevnica, Slovenia
e-mail: alja.kopinic@zd-sevnica.si

SUMMARY

This article addresses the experiences of transgender students in the educational system. In accordance with PRISMA methodological principles, a systematic, integrative review of the literature was conducted. The final analysis included 29 peer-reviewed scientific texts from the Scopus and Web of Science databases, which were evaluated using qualitative thematic analysis. Four main categories describing transgender people's experiences in the educational system were identified, namely (i) inequities and hostility, (ii) cisnormativity of the school system, (iii) consequences of transphobia and strategies for navigating the school space, and (iv) protective factors and visions for the future. The results of the literature review indicate that the educational space is often unsafe for transgender youth, where they experience various forms of hostility and injustice, while transgender issues go unaddressed. Research indicates that minority stress, mental health issues, and barriers to academic success are all consequences of an unsafe school environment. Despite the fact that the negative aspects of transgender individuals' experiences dominate the research, the findings demonstrate the many ways that the education system can create a safe and stimulating school environment for transgender students. The review of the literature is important for the Slovenian context because there are no empirical studies that examine transgender students' experiences in the education system. Research that has examined the everyday lives of LGBT+ individuals generally shows that there are also challenges in the Slovenian education system that are related to those highlighted in the current literature review. In addition, the research included offers ways to create a safe school environment that have not yet been developed in our area. In this way, it represents a potential guide for educational practice and opens opportunities for empirical research in the Slovenian context.

Keywords: transgender, children, adolescents, education, integrative literature review

VIRI IN LITERATURA

Bower-Brown, Susie, Zadeh, Sophie & Vasanti Jadva (2023): Binary-Trans, Non-Binary and Gender-Questioning Adolescents' Experiences in UK Schools. *Journal of LGBT Youth*, 20, 1, 74–92.

Bradford, Nova J., DeWitt, James, Decker, Jilyan, Berg, Dianne, Spencer, Katherine & Michael W. Ross (2019): Sex Education and Transgender Youth: 'Trust Means Material By and For Queer and Trans People.' *Sex Education*, 19, 1, 84–98.

Braun, Virginia & Victoria Clarke (2006): Using Thematic Analysis In Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 2, 77–101.

Braun, Virginia & Victoria Clarke (2012): Thematic Analysis. V: Cooper, Harris (ur.): *APA Handbook of Research Methods in Psychology*. Washington, APA Books, 57–71.

Braun, Virginia & Victoria Clarke (2013): Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners. Baginostoke, Sage Publications.

Brill, Stephanie & Rachel Pepper (2022): The Transgender Child: A Handbook for Families and Professionals. New Jersey, Cleis Press.

Carlozzi, Alfred F. & Kurt T. Choate (2019): Transgender and Gender Diverse Persons: A Handbook for Service Providers, Educators and Families. New York, London, Routledge.

Cederved, Catarina, Glasdam, Stinne & Sigrid Stjernswärd (2021): A Clash of Sexual Gender Norms and Understandings: A Qualitative Study of Homosexual, Bisexual, Transgender, and Queer Adolescents' Experiences in Junior High Schools. *Journal of Adolescent Research*, 074355842110432.

Clonan-Roy, Katie, Naser, Shereen, Fuller, Kimberly & Elizabeth Goncy (2023): Sexual and Gender Diverse Youth's Marginalization in School Based Sex Education and Development of Adaptive Competencies. *School Psychology*, 1–18.

Craig, Shelley L., Tucker, Edmon W. & Eric F. Wagner (2008): Empowering Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youth: Lessons Learned From a Safe Schools Summit. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 20, 3, 237–252.

Day, Jack K., Perez-Brumer, Amaya & Stephen T. Russell (2018): Safe Schools? Transgender Youth's School Experiences and Perceptions of School Climate. *Journal of Youth and Adolescence*, 47, 8, 1731–1742.

DePalma, Renee & Mark Jennett (2010): Homophobia, Transphobia and Culture: Deconstructing Heteronormativity in English Primary Schools. *Intercultural Education*, 21, 1, 15–26.

De Pedro, Kris Tunac, Gilreath, Tamika D., Jackson, Christopher & Monica Christina Esqueda (2017): Substance Use Among Transgender Students in California Public Middle and High Schools. *Journal of School Health*, 87, 5, 303–309.

De Pedro, Kris Tunac, Shim-Pelayo, Holly & Christopher Bishop (2019): Exploring Physical, Nonphysical, and Discrimination-Based Victimization among Transgender Youth in California Public Schools. *International Journal of Bullying Prevention*, 1, 3, 218–226.

Diamond, Lisa M., Dehlin, Adrian J. & Jenna Alley (2021): Systemic Inflammation as a Driver of Health Disparities Among Sexually-Diverse and Gender-Diverse Individuals. *Psychoneuroendocrinology*, 129, 1–18.

Diamond, Lisa M. & Jenna Alley (2022): Rethinking Minority Stress: A Social Safety Perspective on the Health Effects of Stigma in Sexually-Diverse and Gender-Diverse Population. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 129, 1–36.

Ferbežar, Nika, Marovič, Mateja & Marko Gavriloski (2021): Vzgojno-izobraževalne ustanove in izzivi mladih LGBTIQ+ oseb med pandemijo covid-19. *Sodobna pedagogika*, 72, 138, 188–202.

Ferbežar, Nika & Marko Gavriloski (2023): Rezilientnost LGBTQ+ mladih v okviru vzgoje in izobraževanja: integrativni pregled literature. *Teorija in Praksa*, 60, 1, 151–169.

Ferbežar, Nika & Marko Gavriloski Tretjak (2023a): Manjšinski stres LGBT+ mladih v okviru vzgoje in izobraževanja: integrativni pregled literature. *Psihološka obzorja*, 32, 94–107.

Ferbežar, Nika & Marko Gavriloski Tretjak (2023b): Med sovraštvom in tišino: izkušnje LGBT+ oseb v primarnem, sekundarnem in terciarnem obdobju izobraževanja. *Družboslovne razprave*, 39, 103, 87–115.

Ferbežar, Nika & Tina Štemberger (2023): Sistematični pregled literature v kontekstu pedagoškega raziskovanja. *Sodobna pedagogika*, 74, 140, 28–43.

Ferfolja, Tania & Jacqueline Ullman (2021): Inclusive Pedagogies for Transgender and Gender Diverse Children: Parents' Perspectives on the Limits of Discourses of Bullying and Risk in Schools. *Pedagogy, Culture & Society*, 29, 5, 793–810.

Gowen, Kris L. & Nichole Wings-Yanez (2014): Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, and Questioning Youths' Perspectives of Inclusive School-Based Sexuality Education. *The Journal of Sex Research*, 51, 7, 788–800.

Grant, Jamie, Mottet, Lisa, Tanis, Justin, Harrison, Jack, Herman, Jody L. & Mara Keisling (2011): Injustice at Every Turn: A Report of the National Transgender Discrimination Survey. Washington, DC, National Center for Transgender Equality and National Gay and Lesbian Task Force.

Green, Amy, Willging, Cathleen, Ramos, Mary, Shattuck, Daniel & Lara Gunderson (2018): Factors Impacting Implementation of Evidence-Based Strategies to Create Safe and Supportive Schools for Sexual and Gender Minority Students. *Journal of Adolescent Health*, 63, 5, 643–648.

- Hobaica, Steven, Schofield, Kyle & Paul Kwon (2019):** "Here's Your Anatomy...Good Luck": Transgender Individuals in Cisnormative Sex Education. *American Journal of Sexuality Education*, 14, 3, 358–387.
- Horton, Cal (2022):** Gender Minority Stress in Education: Protecting Trans Children's Mental Health in UK Schools. *International Journal of Transgender Health*, 1–17.
- Horton, Cal (2023):** Institutional Cisnormativity and Educational Injustice: Trans Children's Experiences in Primary and Early Secondary Education in the UK. *British Journal of Educational Psychology*, 93, 73–90.
- Horton, Cal & Anna Carlile (2022):** "We Just Think of Her as One of the Girls": Applying a Trans Inclusion Staged Model to the Experiences of Trans Children and Youth in UK Primary and Secondary Schools. *Teachers College Record*, 124, 8, 168–191.
- Janssen, Aron & Scott Leibowitz (2018):** Affirmative Mental Health Care for Transgender and Gender Diverse Youth. Cham, Springer.
- Johns, Michelle M., Zamantakis, Alithia, Andrzejewski, Jack, Boyce, Lorin, Rasberry, Catherine & Paula E. Jayne (2021):** Minority Stress, Coping, and Transgender Youth in Schools-Results from the Resilience and Transgender Youth Study. *Journal of School Health*, 91, 11, 883–893.
- Koletnik, Linn Julian (2019):** Vsakdanje življenje transspolnih oseb v Sloveniji. Ljubljana, Zavod Transfeministična Inicijativa TransAkcija.
- Koletnik, Linn Julian (2022):** Pravice trans skupnosti. Amnesty International. <https://www.amnesty.si/pravice-trans-skupnosti> (zadnji dostop: 2023-13-07).
- Kuhlemeier, Alena, Goodkind, Jessica R. & Cathleen E-Willging (2021):** Production and Maintenance of the Institutional In/visibility of Sexual and Gender Minority Students in Schools. *American Journal of Orthopsychiatry*, 91, 4, 558–568.
- Kwok, Diana K. & Kim Kwok (2021):** Navigating Transprejudice: Chinese Transgender Students' Experiences of Sexuality Education in Hong Kong. *Sex Education*, 22, 5, 552–566.
- Langer, Susan J. & James Martin (2004):** How Dresses can Make You Mentally Ill: Examining Gender Identity Disorder in Children. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 21, 1, 5–23.
- Mallon, Gerald P. (2018):** Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender People. London, New York, Routledge.
- Mangin, Melinda M. (2020):** Transgender Students in Elementary Schools: How Supportive Principals Lead. *Educational Administration Quarterly*, 56, 2, 255–288.
- Martin Castillo, David, Jiménez-Barbero, Jose Antonio, Pastor-Bravo, María del Mar, Sánchez-Muñoz, María, Fernández-Espín, María Elvira & Jose Joaquín García-Arenas (2020):** School Victimization in Transgender People: A Systematic Review. *Children and Youth Services Review*, 119, 105480.
- Martino, Wayne, Omercajic, Kenan & Jenny Kassen (2022):** "We Have No 'Visibly' Trans Students in Our School": Educators' Perspectives on Transgender-Affirmative Policies in Schools. *Teachers College Record*, 124, 8, 66–97.
- McBride, Ruari-Santiago (2021):** A Literature Review of the Secondary School Experiences of Trans Youth. *Journal of LGBT Youth*, 18, 2, 103–134.
- McNabb, Charlie (2020):** Queer Adolescence: Understanding the Lives of Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, Intersex and Asexual Youth. New York, London, Rowman & Littlefield, Lanham, Boulder.
- Meyer, Ilan H. (2015):** Resilience in the Study of Minority Stress and Health of Sexual and Gender Minorities. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 2, 3, 209–213.
- Meyer, Elizabeth J., Tilland-Stafford, Anika & Lee Airton (2016):** Transgender and Gender-Creative Students in PK–12 Schools: What We Can Learn from Their Teachers. *Teachers College Record*, 118, 8, 1–50.
- Mezey, Susan G. (2019):** Transgender Rights: From Obama to Trump. New York, London, Routledge.
- Mezzalana, Selene, Scandurra, Cristiano, Mezza, Fabrizio, Miscioscia, Marina, Innamorati, Marco & Vincenzo Bochicchio (2022):** Gender Felt Pressure, Affective Domains, and Mental Health Outcomes among Transgender and Gender Diverse (TGD) Children and Adolescents: A Systematic Review with Developmental and Clinical Implications. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20, 785, 1–25.
- Neary, Aoife (2021):** Trans Children and the Necessity to Complicate Gender in Primary Schools. *Gender and Education*, 33, 8, 1073–1089.
- Paechter, Carrie, Toft, Alex & Anna Carlile (2021):** Non-Binary Young People and Schools: Pedagogical Insights From a Small-Scale Interview Study. *Pedagogy, Culture & Society*, 29, 5, 695–713.
- Page, Matthew, McKenzie, Joanne, Bossuyt, Patrick M., ... & David Moher (2021):** The PRISMA 2020 statement: An Updated Guideline for Reporting Systematic Reviews. *BMJ*, 37, 71, 1–11.
- Perger, Nina (2018):** LGBTIQ+ mladi in izkušnje z nasiljem na področju edukacije. *Ars & Humanitas*, 12, 1, 88–103.
- Perger, Nina (2020):** Razpiranje horizontov močnega: o nebinarnih spolnih in seksualnih identitetah v Sloveniji. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- Perger, Nina (2023a):** Feeling the Weight of the Water: Young Nonbinary Individuals and Their Strategies for Manoeuvring Through a Binary World. *Journal of Gender Studies*, 1–13.
- Perger, Nina (2023b):** Non-Binary Embodiment and Bodily Discomfort: Body as Social Signum. *The Sociological Review*. doi: <https://doi.org/10.1177/00380261231189049>.

Perger, Nina, Muršec, Simona & Vesna Štefanec (2018): Vsakdanje življenje mladih LGBTIQ+ oseb v Sloveniji, ali: »To, da imam svoje jebene pravice!«: raziskovalno poročilo. Ljubljana, Društvo parada ponosa.

Poteat, Paul & Dorothy L. Espelage (2007): Predicting Psychosocial Consequences of Homophobic Victimization in Middle School Students. *The Journal of Early Adolescence*, 27, 2, 175–191.

Proulx, Chelsea N., Coulter, Robert W. S., Egan, James E., Matthews, Derrick D. & Christina Mair (2019): Associations of Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Questioning-Inclusive Sex Education With Mental Health Outcomes and School-Based Victimization in U.S. High School Students. *Journal of Adolescent Health*, 64, 5, 608–614.

Riggs, Damien W. & Claire Bartholomaeus (2018): Transgender Young People's Narratives of Intimacy and Sexual Health: Implications for Sexuality Education. *Sex Education*, 18, 4, 376–390.

Ritosa, Anthony, Shelton, Jama, Stakelum, R., Van Roozendaal, Benno, Hugendubel, Katrin & SJ Dodd (2021): Perceptions: Comparative Findings from a Study of Homeless Service Providers and LGBTI-Focused Organisations About LGBTIQ Youth Homelessness in Europe. FEANTSA, ILGA-Europe, True Colors United, and the Silberman Center for Sexuality and Gender at Hunter College.

Russell, Stephen T. & Jessica N. Fish (2016): Mental Health in Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender (LGBT) Youth. *Annual Review of Clinical Psychology*, 12, 465–487.

Sešek, Katja & Eva Margon (2021): Raziskava o stanju v šolah v Sloveniji 2019: LGBT mladi – Prebijmo molk v šolah. Ljubljana, Društvo informacijski center Legebitra.

Shelton, Jama & Gerald P. Mallon (2022): Social Work Practice with Transgender and Gender Expansive Youth. New York, London, Routledge.

Skelton, J. Wallace (2022): Schools Often Fail to Expect Trans and Nonbinary Elementary Children: What Gender Independent, Nonbinary, and Trans Children Desire. *Teachers College Record*, 124, 8, 244–274.

Sørlie, Amets (2020): Transgender Children's Right to Non-discrimination in Schools: The Case of Changing-room Facilities. *The International Journal of Children's Rights*, 28, 2, 221–242.

Stryker, Susan & Stephen Whittle (2006): *The Transgender Studies Reader*. New York, Routledge.

Suess Schwend, Amets (2020): Trans Health Care from a Depathologization and Human Rights Perspective. *Public Health Review*, 41, 1, 1–17.

Sullivan, Ashley L. & Laurie L. Urraro (2019): Voices of Transgender Children in Early Childhood Education: Reflections on Resistance and Resiliency. Cham, Palgrave Macmillan.

Swearer, Susan M., Turner, Rhonda K., Givens, Jami E. & Willia S. Pollack (2008): "You're so gay!": Do Different Forms of Bullying Matter for Adolescent Males? *School Psychology Review*, 37, 2, 160–173.

Taylor, Jami K., Haider-Markel, Donald P. & Daniel C. Lewis (2018): *The Remarkable Rise Of Transgender Rights*. Ann Arbor, University of Michigan Press.

Tordoff, Diana M., Haley, Samantha G., Shook, Alic, Kantor, Alena, Crouch, Julia M. & Kym Ahrens (2021): "Talk about Bodies": Recommendations for Using Transgender-Inclusive Language in Sex Education Curricula. *Sex Roles*, 84, 3, 152–165.

Torraco, Richard J. (2016): Writing Integrative Literature Reviews: Using the Past and Present to Explore the Future. *Human Resource Development Review*, 15, 4, 404–428.

Warwick, Rebecca M., Araya, Adrian C., Shumer, Daniel E. & Ellen M. Selkie (2022): Transgender Youths' Sexual Health and Education: A Qualitative Analysis. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, 35, 2, 138–146.

Wilson, Clare & Laura A. Cariola (2020): LGBTQI+ Youth and Mental Health: A Systematic Review of Qualitative Research. *Adolescent Research Review*, 5, 187–211.